

Apak, H. ve Abay, A.R. (2019). Sosyal Hizmet ve Maneviyat: Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 56-87.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 02.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

SOSYAL HİZMET VE MANEVİYAT: SOSYAL ÇALIŞMACILAR ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI¹

Social Work and Spirituality: A Field Study on Social Worker

Hıdır APAK*

Ali Rıza ABAY**

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hapak@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2330-3093

** Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, alirizaabay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3615-010X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini ortaya koyarak sosyal çalışmacıların, maneviyata ve manevi konulara ilişkin kişisel ve mesleki bakış açılarını keşfetmek ve betimlemektir. Bununla beraber sosyal çalışmacıların, uygulama sürecinde maneviyat konusuna yaklaşımları, maneviyat ile ilgili yöntem ve teknikleri, maneviyatın sürece dâhil olmasıyla ilgili duygu ve düşünceleri ve maneviyat açısından sosyal hizmet eğitim programlarına yönelik görüşleri araştırılmıştır. Yapılan çalışma karma yöntem desenlerinden biri olan “açımlayıcı sıralı desene” göre tasarlanmıştır. İlk aşamada online olarak 218 sosyal çalışmacı ile anket çalışması yapılmıştır. İkinci aşamada 18 sosyal çalışmacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda, sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması bağlamında tam anlamıyla donanımlı olmadıkları, maneviyatla ilgili bilgi seviyelerinin düşük olduğu ancak maneviyata ilgi duydukları ve daha çok bilgilenme arzusunda oldukları tespit edilmiştir. Sosyal çalışmacıların maneviyata duyarlı sosyal hizmet ile ilgili düşüncelerini daha çok sosyal hizmetin etik ilke ve

¹ Bu çalışma Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalında, 2017 yılında tamamlanmış “Sosyal Hizmet ve Maneviyat: Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

premsiyelerinden hareketle ortaya koydukları ve çoğunluğunun maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Maneviyat, Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Uygulaması, Sosyal Çalışmacı

ABSTRACT

The aim of this study is to discover and define the personal and professional perspectives of social workers regarding spirituality and spiritual issues by identifying the relation between spirituality and social work. Moreover, social workers' approach to spirituality in practice, their methods and techniques related to spirituality, their feelings and opinions regarding the involvement of spirituality in the process, and their opinions about social work education programs in terms of spirituality are studied. The study is based on "sequential explanatory design" which is one of the mixed method designs. In the first phase, 218 social workers were surveyed online. In the second phase, interviews were held using semi-structured interview forms with 18 social workers. As a result of this study, it has been identified that social workers are not fully equipped regarding spirituality and social work practice, and their knowledge on spirituality is quite limited; however, they are interested in spirituality and they are willing to know more about this subject. It has been concluded that social workers define their opinions about spirituality-sensitive social work mostly through the ethics and principles of social work, and the majority believes that spirituality concept should be involved in the practices of social work.

Keywords: Spirituality, Social Work, Social Work Practice, Social Worker

GİRİŞ

Maneviyat kavramının kökeni Latince 'nefes', İbranice de 'insanların ruhunun tohumu' gibi anlamlara gelmektedir (Cook, 2004; Gilbert, 2006; Özdoğan, 2010a). Maneviyat kavramı Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kavram olup "maddi olmayan, manevi şeyler, mecazi anlamda yürek gücü, moral" olarak tercüme edilebilir (TDK, 2016).

Maneviyat kavramının tartışılmasında dinî inanç, kilit bir rol oynamaktadır. Din; bir grubun bireyleri tarafından paylaşılan ve kişiye kendine bir yön bulmasını sağlayacak bir zemin ve bir tapınma nesnesi sunan düşünceler ve eylemler sistemi olarak tanımlanabilir (Fromm, 2015; Fromm, 2003).

Maneviyat kavramının içeriği doldurulmak isteniyorsa maneviyat ve din etkileşiminin, aralarındaki benzerliklerin, farklılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Literatürde maneviyat ve din ilişkisine bakıldığında genel olarak dört görüş ortaya çıkmaktadır. Bu görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür: (a) maneviyat dinî kapsar,

(b) maneviyat dinden bağımsız bir kavramdır, (c) din ve maneviyat ayrıdır ve (d) din maneviyatı kapsar.

Maneviyat; insanlığın varoluşundan bu yana insan deneyimlerinin önemli bir boyutu olagelmıştır. Buna paralel olarak bir insan hizmeti olan sosyal hizmet biliminin ilk dönemlerinde de önemli bir yer teşkil etmiştir. Sosyal hizmet sözlüğüne göre sosyal hizmet; “sosyal işlevselliği artırmak, kapasiteyi yenilemek, güçlendirmek ve özlenen amaçlara uygun toplumsal koşulları yaratmak üzere; birey, grup, aile ve topluma yardımı kapsayan mesleki bir çalışmadır” (Barker, 1995: 408).

Maneviyat sosyal hizmet biliminin ilk dönemlerinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen özellikle XIX. yüzyıldan itibaren, pozitivist bilimsel bir paradigma olarak kuramsallaşması; bilim dünyasında, bilgi edinmenin yalnızca nesnel olarak gözlemlenebilen olgularla ilgili olduğunun düşünülmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle maneviyat olgusunun ihmali, bu dönemdeki bilimsel araştırmalarda genel bir eğilim olarak görülmüştür (Ouelette, 2007: 89). Sosyal hizmetler alanında çalışan profesyoneller ve akademisyenler de daha bilimsel olma çabası içinde, kendilerini maneviyattan uzakta tutmaya çalışmışlardır. Bu güvenilir ve bilimsel bir meslek olma çabası, sosyal hizmeti maneviyattan tamamen uzak tutmuştur.

Sosyal hizmet alanı, güçlü manevi motivasyonları olan öncüler tarafından geliştirilmiş olmasına rağmen; sosyal hizmet disiplini maneviyattan uzak, bilimsel ve insancıl gelenekler üzerine çalışmayı tercih etmiştir. Seküler dünya görüşünü merkeze alarak oluşturulan, dinî ve maneviyatı bir kenara iten sosyal hizmet; hayatın sırlarını, evrenin karmaşıklığını ve gizemini layıkıyla takdir edememiştir. Bu durum da maneviyatı yeniden içine alan bir sosyal hizmet bakışını tarihsel bir zorunluluk olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Bu nedenle, 1960'lı yıllarda psikoloji gibi sosyal bilimlerde, insanı anlamada manevi boyutun da dâhil edilmesi gerekliliği ile ilgili çalışmalara imza atılması gündeme gelmiştir. 1970'lerde, sosyal hizmet literatüründe çok amaçlı çalışmalara, varoluşsal ve hümanistik manevi bakış açılarının etkisi oluşmaya başlamıştır (Praglin, 2004). Bu gelişmelerden sonra, sosyal hizmet alanında maneviyatın daha fazla dikkate alındığı göze çarpmaktadır.

1980'lerden sonra sosyal hizmet uygulamalarında ve eğitiminde, maneviyatın rolü ciddi bir şekilde artmıştır (Amato-von Hemert, 1994; Bullis, 1996; Canda ve Furman, 2010; Sheridan, 2003; Sheridan, 2004). Bununla birlikte, sosyal hizmette görülen maneviyata yönelik ihmal de değişmeye başlamıştır (Sheridan ve Amato-von Hemert,

1999). Bu dönemde, maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisi üzerine düzenlenen ulusal ve yerel sosyal hizmet toplantılarındaki sunumlar da olağanlaşmaya başlamıştır. Sosyal hizmet eğitimi müfredat politika ilkelerinde 'dinî ve manevi çeşitlilik', sosyal hizmet eğitiminin meşru konuları olarak ele alınmıştır (Canda, 1999). 1990'larda maneviyatın yeniden canlanmasına dair bir kanıt da; çeşitli kuruluşlarda bu konuya gösterilen ilgideki artıştır (Canda ve Furman, 2010; Praglin, 2004). Maneviyat ile ilgili son dönemlerde çok sayıda çalışmalar yürütülmektedir ve geniş bir yelpazede farklı sonuçlar elde edilmektedir (Hodge, 2000).

Payne'e (2005: 190) göre, maneviyatın sosyal hizmetteki etkisini arttırma nedenleri arasında; maneviyatın hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye başlanması, toplum içindeki etnik ve kültürel azınlıktaki insanların ihtiyacına cevap verme kaygısı, inanç topluluklarının güçlü imkânlarıyla sosyal hizmetlere katkı sağlaması ve materyalizm ile tüketim yönelimli toplumlarda ortaya çıkan bazı sosyal sorunlara maneviyatın engel olması sayılabilir.

Sosyal hizmet disiplininde akademik araştırmalarda ve sosyal hizmet uygulamasında maneviyat ivmesi 1980'lerden sonra büyümeye başlamıştır. Bu gelişmeler sadece ulus merkezli değil dünya çapında bir gelişme şeklindedir (Canda, 2008). Maneviyat, sosyal hizmet içinde daha fazla yer almaya başlamışsa da birçok sosyal çalışmacı, eğitimci, öğrenci ve araştırmacı maneviyat konusunda habersiz kalmakta veya maneviyata duyarlı sosyal hizmete (spiritually sensitive social work) şüphe ile yaklaşmaktadırlar (Canda ve Furman, 2010; Streets, 2009). Sosyal hizmetlerde maneviyata karşı duruşun veya ilgisiz tutumun birçok nedeni olduğu gibi maneviyatı sosyal hizmet sürecine dâhil eden sosyal çalışmacıların ve akademisyenlerin de birçok nedeni bulunmaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal hizmetten yararlanmak için başvuran müracaatçılar maddi sorunlarının yanında manevi ihtiyaçlarını da dile getirmektedirler (Tuncay, 2007; Tuncay, 2009; Yaman ve Akyurt, 2013). Müracaatçılar hayatı anlamlandırmada güçlük çektiklerini, hayat olayları ile başa çıkmada tükenmişlik ve umutsuzluk gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarını dile getirebilmektedirler. Türkiye'nin, içinde birden fazla etnik kökeni ve manevi farklılıkları barındırdığı göz önüne alındığında sosyal çalışmacıların; kültürel olarak duyarlılık göstermesi ve müracaatçıların süreç içinde ortaya koyabilecekleri kültürel kimliklerini fark edebilmesi beklenmektedir.

Günümüzde akademik olarak sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisini ele alan çalışmaların çoğunluğu ilahiyat kökenli akademisyenler tarafından yapılmaktadır (Kula, 2012; Özdemir, 2012; Sarıkçıoğlu, 2007; Seyyar, 2008). Bu durum Türkiye'deki sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisinin, doğru bir biçimde konumlandırılmamasına neden olmaktadır. Ayrıca yapılan bu çalışmalarda; sosyal hizmet disiplini ve mesleği açısından maneviyata, maneviyatın teorik temellerine ya da uygulamada dikkat edilmesi gereken noktalara yer verilmemiştir.

Bu bağlamda, çalışma konusu olarak tercih edilen “sosyal hizmet uygulamasında maneviyat” hem dünya çapında yaygınlık kazanması itibariyle hem de Türkiye’de böyle bir alanın sosyal hizmet literatürü bağlamında tartışılması ve çözümlenmesi gerektiği düşüncesiyle ele almaya değer olarak karşımızda durmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisini ortaya koyarak Türkiye'deki sosyal çalışmacıların, maneviyat ve manevi konulara ilişkin kişisel ve mesleki bakış açılarını keşfetmek ve betimlemektir. Araştırmanın bir diğer amacı ise sosyal çalışmacıların, sosyal hizmet alanlarında maneviyat konusuna yaklaşımlarını incelemektir.

Araştırmaya başlanırken çalışmanın ana sorusu şöyle belirlenmiştir: Türkiye'deki sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyat konusuna kişisel ve mesleki yaklaşımları nasıldır?

Konunun daha iyi anlaşılması için ana sorun, çözümünde yardımcı olacağı düşünülen bazı alt sorularla desteklenmiştir. Belirlenen bu alt soruları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Sosyal çalışmacıların maneviyatları, müracaatçılarla çalışırken yapılan uygulamaları etkilemekte midir?
- Sosyal çalışmacıların maneviyata duyarlı sosyal hizmet uygulamasına ilişkin düşünceleri nelerdir?
- Sosyal çalışmacılar, lisans eğitimleri döneminde müfredat programlarında maneviyat ile ne ölçüde karşılaşmışlardır?
- Sosyal çalışmacıların maneviyata yönelik bilgileri hangi düzeydedir?
- Maneviyat ve din, sosyal çalışmacıların deneyimleri içinde nasıl yorumlanır?
- Sosyal çalışmacılar, uygulama noktasında hangi manevi müdahaleleri uygun bulmaktadırlar?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Taşıdığı amaç ve dayandığı kuramsal yaklaşımla da uyumlu olarak bu araştırma, “açımlayıcı (explanatory) sıralı karma yöntem desenine” göre tasarlanmıştır. Açımlayıcı sıralı desen; nicel verilerin toplanmasına ve çözümlenmesine öncelik verilen, keşfedilen sonuçlar üzerinden özel sonuçlara ulaşabilmek amacıyla nitel aşama uygulanan ve bütün bir süreç içinde sıralı bir zamanlamanın kullanılmasına dayanan karma yöntem desendir (Creswell ve Plano Clark, 2015: 89-90).

Araştırmanın nicel kısmında tarama modellerinden biri olan genel tarama modeli (Karasar, 2009: 77-79) kullanılmıştır. Nitel araştırma kısmında bir durum çalışması deseni olan bütüncül tek durum deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 326-327) kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın nicel kısmı için çalışma evrenini Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER), Sosyal Hizmet Meslekte Birlik Derneği'ne ilişkin e-posta gruplarına kayıtlı sosyal çalışmacılar ve sosyal çalışmacıların aktif oldukları sosyal medya grupları hesapları oluşturmaktadır. Yapılan araştırmada, nicel örneklem yöntemlerinden *kolayda örnekleme* yolu tercih edilmiştir. Yapılan çalışmada ise veri toplama süreci sonrasında analizler 218 katılımcının anketi üzerinden yapılmıştır.

Araştırmanın nitel kısmı için, amaçlı örnekleme (Krysiak ve Finn, 2015: 201) yöntemlerinden olan “maksimum çeşitlilik örnekleme” kullanılmıştır. Araştırmanın nitel bölümüne katılan sosyal çalışmacıların belirlenmesinde maksimum çeşitlilik yöntemi çerçevesinden bakılarak; farklı çalışma alanı, eğitim düzeyi, cinsiyet, çalıştıkları il, mesleki kıdem, araştırmaya yaklaşım gibi değişkenler göz önüne alınmıştır. Katılımcı sayısının belirlenmesinde ise maksimum çeşitlilik kriterinin yanı sıra örneklemede *doyum noktası* dikkate alınmıştır. Araştırmada nitel veriler için oluşturulan çalışma grubu 18 sosyal çalışmacıdan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırmanın nicel kısmı için veri toplama aracı ankettir. Anket oluşturulduktan sonra link haline getirilip e-posta grupları vasıtasıyla gönderilmiş ve linkin gönderimi belirli aralıklarla tekrar edilmiştir. Katılımcılara ulaşan verilerin toplanması ise anket formunun doldurulması işleminin bitimiyle, verilerin otomatik kaydedilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın nitel kısmı için veri toplama aracı; nicel anket sonuçları ile ortaya çıkan verilerin analizi yoluyla oluşturulmuş ve araştırmacı tarafından araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Nitel veriler, sosyal çalışmacılar ile yüz yüze görüşmeler yapılarak araştırmacı tarafından toplanmıştır. Araştırmacı, görüşmeleri Nisan ve Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Görüşmelere, araştırmacıya yakın olan Mardin ilinden başlanmış daha sonra ise bunu diğer şehirler takip etmiş; Diyarbakır, Bingöl, Batman, Erzurum, İstanbul ve Ankara illerinde de görüşmeler yapılmıştır. Doğrudan alıntılarda sosyal çalışmacılara ait bilgiler sadece katılımcı numarası olarak verilmiş bu da SÇ5 veya SÇ14 şeklinde ifade edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın anket formundaki sorular “IBM SPSS 20 For Windows” istatistik programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular; sayı, yüzde oranları ve çapraz çizelgeler oluşturularak yorumlanmıştır. Çapraz çizelgelerde güvenilirlik için Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılmıştır.

Araştırmanın nicel veri toplama ve analiz etme bölümü bittikten sonra özellikle çarpıcı ve beklenmedik görülen verileri daha ayrıntılı olarak anlamlandırmak amacıyla nitel görüşme formu hazırlanmış ve görüşmelere başlanmıştır. Nitel görüşmeler bittikten sonra veri analizine geçilmiş ve ilk olarak görüşmelerin ses kayıtları deşifre edilmiştir. Ses kayıtlarından elde edilen metinler içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Bu tekniğe göre araştırmacı ilk olarak metinleri okumuş, verileri tek tek inceleyerek bazı notlar almış sonrasında ise içeriğe uygun kod ve kategoriler oluşturmuştur. Nitel analiz kısmında oluşturulan tema, kategori ve kodlar için 5 uzman görüşü alınmış ve tema, kategori ve kodlara son hâli verilmiştir.

Elde edilen kod frekansları (f); katılımcıların, sorulan sorulara göre neyi kaç defa ifade ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla bulunan frekanslar, katılımcı sayısını değil analiz yoluyla saptanan ifadelerin sıklığını göstermektedir.

BULGU, YORUM VE TARTIŞMA

Nicel Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamındaki sosyal çalışmacıların tanıtıcı özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. Araştırma kapsamında kadın ile erkek katılımcılar arasında dengeli bir dağılım ve büyük çoğunluğunun genç yaşta (20-30 yaş) oldukları görülmektedir. Katılımcılar içinde bekâr olanlar ilk sırada yer almaktadır. Boşanmış olanların sayısı

ise oldukça azdır. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların yarısından fazlası lisans eğitimini tamamladıktan sonra herhangi bir eğitim almamıştır. Katılımcıların %27,1'i ise yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Tablo 1. Katılımcıları Tanıtıcı Bilgiler

Kişisel Bilgiler		Sayı (N)	Oran (%)	Kişisel Bilgiler		Sayı (N)	Oran (%)
Cinsiyet	Kadın	99	45,4	Eğitim Durumu	Üniversite mezunu	136	62,4
	Erkek	119	54,6		Yüksek lisans yapıyor	59	27,1
Medeni Durum	Evli	93	42,7		Yüksek lisans mezunu	16	7,3
	Bekâr	122	56,0		Doktora yapıyor	6	2,8
	Boşanmış	3	1,4		Doktora mezunu	1	0,5
Yaş	20-30 arası	169	77,5		Mesleki Deneyim	0 - 5 yıl	172
	31-40 arası	35	16,1	6- 10 yıl		20	9,2
	41-50 arası	14	6,4	11- 15 yıl		12	5,5
	51 ve üzeri	-	-	16 yıl ve üstü		14	6,4
Çalıştıkları Kurumlar	ASPB	121	55,5	Çalışılan Müracaatçı Sayısı	Çalışmıyor	26	11,9
	Sağlık Bak.	60	27,5		1-5	54	24,8
	Adalet Bak.	15	6,9		6-10	21	9,6
	Belediye	11	5,0		11-15	50	22,9
	STK	1	0,5		16-20	20	16,5
	AFAD	2	0,9		21 ve üzeri	31	14,2
	Diğer	8	3,7				
TOPLAM		218	100,0	TOPLAM		218	100,0

Araştırmaya katılan meslek elemanlarının görev yaptığı kurum incelendiğinde; katılımcıların yoğun olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda (%55,5), ikinci olarak ise Sağlık Bakanlığı'nda (%27,5) toplandığı görülmüştür.

Ayrıca araştırma grubunu oluşturan çoğunluğun meslek hayatının henüz başında (0-5 yıl) olduğu ve %24,8'inin haftada ortalama 1 ile 5 müracaatçı ile çalıştığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan araştırma grubunu genellikle müracaatçı ile karşılaşan ve çalışan bir grup oluşturmaktadır.

Tablo 2 katılımcıların maneviyatla ilgili bilgi seviyelerini ve ilgilerini göstermektedir. Lisansüstü eğitim düzeyinde olan katılımcılar son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir

konferansa veya çalışmaya lisans düzeyindeki katılımcılara oranla daha fazla katılmışlardır ve bu fark anlamlıdır ($\chi^2=7,186$ sd=1 p=.007).

Tablo 2. Katılımcıların Maneviyat ile İlgili Bilgi ve İlgileri

Bilgi ve İlgileri		Sayı (N)	Oran (%)	Bilgi ve İlgileri		Sayı (N)	Oran (%)
Manevi Ders Alma	Evet	64	29,4	Konferansa Katılma Durumu	Evet	48	22,0
	Hayır	154	70,6		Hayır	170	78,0
Manevi Hayatın Bir Parçası Olma	Evet	124	56,9	Maneviyatın Etken Olması	Evet	76	34,9
	Hayır	82	37,6		Hayır	129	59,1
	Fikri Yok	12	5,5		Fikri Yok	13	6,0
Okuma Durumu	Evet	104	47,7	Ders Alma Düşüncesi	Çok gerekli	55	25,4
	Hayır	114	52,3		Gerekli	84	38,4
					Fikri Yok	14	6,4
					Az gerekli	28	12,8
					Gereksiz	37	17,0
TOPLAM		218	100,0	TOPLAM		218	100,0

Yapılan çalışmada katılımcıların, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi veya edilmemesi ile alakalı akademik okuma yapma veya yapmama durumları arasında hemen hemen dengeli bir dağılım vardır. Katılımcılardan son beş yıl içinde maneviyatla ilgili konferans veya çalışmaya katılım gösterenlerin, maneviyatla ilgili akademik okumalarının daha fazla olduğu; bu konu ile alakalı herhangi bir konferans yahut çalışmaya katılmayanların akademik okumalarının ise daha az olduğu tespit edilmiştir ve bu fark anlamlıdır ($\chi^2=27,761$ sd=1 p=.000).

Katılımcıların %70,6'sı maneviyatla ilgili ders almamıştır. Çalışma süresi 0-5 yıl olan yani mezuniyet ve mesleğe girme dönemi yeni olan katılımcıların maneviyatla ilgili ders alma oranları daha fazladır ve bu fark anlamlıdır ($\chi^2=7,640$ sd=2 p=.022).

Manevi içerikli ders alan sosyal çalışmacıların, son beş yıl içinde maneviyatla ilgili konferans veya çalışmaya daha fazla katıldıkları ($\chi^2=8,056$ sd=1 p=.005) ve maneviyatla ilgili akademik okuma yapma oranlarının daha fazla olduğu ($\chi^2=7,948$ sd=1 p=.005) tespit edilmiştir ve tüm bu farklar anlamlıdır. Bu durum, maneviyat ile ilgili bir ders almanın, bireylerin maneviyata yönelik ilgisini artırdığını göstermektedir.

Sosyal çalışmacıların üçte ikisine yakını "maneviyat içerikli" bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekli olduğuna inanmaktadır. Lisans düzeyinde olan katılımcılar lisansüstü düzeydeki katılımcılara oranla "maneviyat içerikli" bir dersin sosyal hizmet eğitiminde olması gerekliliğine anlamlı bir şekilde ($\chi^2=8,906$ sd=2 p=.012) daha fazla inanmaktadırlar. Maneviyatla ilgili akademik okuma yapan katılımcılar ise, "maneviyat

“içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde olması gerekliliğine daha fazla inanmaktadırlar ($\chi^2=16,906$ $sd=2$ $p=.000$).

Araştırma grubunu oluşturan sosyal çalışmacıların %34,9’u sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının (inançlarının) etkili olduğunu belirtirken katılımcıların büyük çoğunluğu (%59,1), bu mesleğin seçiminde manevi duygularının (inançlarının) büyük bir etken olmadığını ifade etmiştir.

Sosyal hizmeti bir meslek olarak tercih etmesinde manevi duygularının (inançlarının) etkili olduğunu söyleyen sosyal çalışmacılarda; son beş yıl içinde maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılım ($\chi^2=17,970$ $sd=2$ $p=.000$) ile akademik okuma yapma ($\chi^2=12,357$ $sd=2$ $p=.002$) oranlarının daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3. Katılımcılara Göre Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmetin Anlamı

Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet	N	%
Müracaatçının anlam arayışına cevap verme	94	43,1
Kültüre duyarlı uygulama	104	47,7
Müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma	108	49,5
Müracaatçının manevi ihtiyaçlarına cevap verme	94	43,1
Müracaatçının self-determinasyon(kendi kaderini tayin etme) hakkına saygı	75	34,4
Müracaatçının inançlarına saygı duyma	162	74,3
Müracaatçıların ibadetlerine/ritüellerine/ayinlerine katılım	38	17,4
Müracaatçıya manevi destek sistemleri ya da aktivitelere katılımı önermek	92	42,2
Müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek	59	27,1
Toplam	132	100.0

Tablo 3’te belirtildiği gibi sosyal çalışmacılara göre maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ifade ettiği anlamların başında %74,3 ile “müracaatçıların inançlarına saygı duyma” ve %49,5 ile “müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma” gelmektedir.

Katılımcılar tarafından ifade edilen anlamların en düşük oranlı olanları ise “müracaatçının dinî ve manevi gelişimini değerlendirmek” (%27,1) ve “müracaatçıların ritüellerine katılım” (%17,4) maddeleridir.

Tablo 4, sosyal hizmet uygulamasına dönük katılımcıların maneviyata olan bakışlarını ortaya koyma özelliğine sahiptir. Tablo 4’e göre araştırma grubundaki sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu, müracaatçı sorununu çözümede müracaatçı maneviyatını (%80,3) ve dinî inancını (%70,2) dikkate aldığını belirtmektedir.

Katılımcıların %10'undan biraz fazlasının müracaatçı sorununun çözümünde dine oranla maneviyatı daha çok dikkate aldığı söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Yönelik Bilgi ve Tecrübeleri

Bilgi ve Tecrübeleri		Sayı (N)	Oran (%)	Bilgi ve Tecrübeleri		Sayı (N)	Oran (%)
Dinî İnanıcı Dikkate Alma	Evet	153	70,2	Maneviyatını Dikkate Alma	Evet	175	80,3
	Hayır	58	26,6		Hayır	34	15,6
	Fikri Yok	7	3,2		Fikri Yok	9	4,1
SİR'de Ayrı Bölüm Olma	Evet	44	20,2	Güçlü Yön Olma Durumu	Evet	160	73,4
	Hayır	148	67,9		Hayır	40	18,3
	Fikri Yok	26	11,9		Fikri Yok	18	8,3
Dinî İnançla Mesafe Koruma	Evet	93	50,5	Maneviyatla Mesafe Koruma	Evet	68	31,2
	Hayır	110	42,7		Hayır	131	60,1
	Fikri Yok	15	6,9		Fikri Yok	19	8,7
Manevi Destek Alabileceği Birine Yönlendirme	Evet	51	23,4	Bilgi Eksikliği Yaşama Durumu	Evet	57	26,1
	Hayır	161	73,9		Hayır	109	50,0
	Fikri Yok	6	2,8		Fikri Yok	52	23,9
Maneviyatı Kullanma Düşüncesi	Evet	186	85,3				
	Hayır	19	8,7				
	Fikri Yok	13	6,0				
TOPLAM		218	100,0	TOPLAM		218	100,0

Katılımcıların %67,9'u, sosyal inceleme raporlarında (SİR) müracaatçının manevi yönünü sorgulamaya yönelik bir bölümün olmasına karşı çıkmakta ve SİR'de böyle bir bölüme yer vermemektedir. Buna karşılık, SİR'de müracaatçının manevi yönünü sorgulayan bir bölümün olması gerekliliğine inanan katılımcıların hepsi; bir sosyal çalışmacı olarak müracaatçı sorununun çözümünü kolaylaştırmak için müracaatçı maneviyatını dikkate aldıklarını belirtmiştir.

Tablo 4'e göz atıldığında, sosyal çalışmacıların %73,4'ü müracaatçıların maneviyatlarının onların güçlü yönü olduğu kanaatindedirler. Ayrıca araştırmaya katılan meslek elamanlarının %73,9'u, müracaatçıların manevi destek alabilecekleri herhangi bir yere yönlendirmedikleri tespit edilmiştir.

Araştırma grubuna göre sosyal çalışmacıların yarısından fazlası, sosyal hizmet mesleğinin maneviyat (%60,1) ve dinî inançla (%50,5) arasındaki mesafeyi koruması gerektiği düşüncesine karşıdır. Katılımcılara yöneltilen "sosyal hizmet mesleğinin, maneviyat ve dinî inançtan ayrı bir yerde durmak suretiyle mesafeyi koruması gerektiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar ile katılımcıların maneviyatla ilgili akademik okuma yapmaları arasında anlamlı bir farkın (maneviyat

$p=.027$, dinî inanç $p=.007$) olduğu bulunmuştur. Ayrıca verilere bakılarak; araştırma kapsamındaki sosyal çalışmacıların, son beş yıl içinde, maneviyatla ilgili bir konferans veya çalışmaya katılım oranlarının fazla olduğu durumlarda; sosyal hizmet mesleğinin maneviyatla ayrı durarak mesafeyi koruması gerekliliğine dair düşünce azalmaktadır denilebilir ve bu fark, anlamlı bir farklılıktır.

Tablo 4 incelendiğinde sosyal çalışmacıların yarısı (%50,0), maneviyatı sosyal hizmet uygulamasına aktarımda herhangi bir bilgi eksiliği yaşamadığını belirtmiştir. %26,1'i bilgi eksikliği yaşadığını, %23,9'u ise bilgi eksikliği konusunda kararsızlık hissettiğini ifade etmiştir.

Nicel Verilere İlişkin Tartışma

Araştırma bulguları incelendiğinde, sosyal çalışmacılarda büyük çoğunluğun son beş yıl içinde maneviyat ile ilgili herhangi bir çalıştay veya konferansa katılmadığı tespit edilmiştir. Sheridan (2004) ve Kvarfordt ve Sheridan'ın (2007) çalışmasında yer alan katılımcıların yarısından fazlası ise son beş yılda maneviyat veya din ile ilgili çalıştay veya konferansa katılmadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, sosyal hizmet eğitim sürecinde maneviyat veya manevi destek içerikli bir ders almadığını belirtmiştir. Bu bulgu birçok araştırma (Furman vd., 2005; Gilligan ve Furness, 2005; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Sheridan, 2004) ile paralellik göstermektedir. Sosyal hizmet öğrencileri ile yapılan çalışmalar, öğrencilerin %88,5'inin (Sheridan vd., 1994) ve %65,7'sinin (Sheridan ve Amato-von Hemert, 1999) maneviyatla ilgili çok az bir eğitim aldığını veya bu konu ile alakalı hiç eğitim almadığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar, öğrencilerin sosyal hizmet programlarına ilişkin konularda eğitimsel tecrübeler ve çalışma tecrübelerine ait bazı yetersizlikler yaşadıklarını göstermektedir (Canda ve Furman, 2010; Sheridan vd., 1992; Sheridan, 2004).

Çalışma hayatına yeni dâhil olan katılımcıların maneviyatla ilgili ders alma oranları daha fazladır. Değişen sosyal hizmet paradigması veya açılan yeni bölümlerde bu dersin müfredatlar içinde var olmaya başlaması bu durumun nedenlerinden biridir. Bu noktaya gelindiğinde ifade edilebilir ki; 2017 yılında yapılan araştırmaya göre Türkiye'de sadece yedi üniversitenin sosyal hizmet bölümünde maneviyat ile ilgili ders vardır ve bu üniversitelerin hepsi 2006 sonrası kurulmuştur. Elbette bu durum, daha önce ifade edildiği gibi son 5 yıl içinde mezun olanların, lisans dönemlerinde manevi içerikli ders görme oranlarının daha fazla olmasına sebebiyet vermiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%59,1), bu mesleğin seçiminde manevi duygularının (inançlarının) büyük bir etken olmadığını ifade etmiştir. Sosyal hizmet, özünde insani amaçlarla ve ahiret bilinciyle gerçekleştirilen insana yardım etme duygularının varlığını tarihsel süreç içinde her zaman korumuştur (Yaman vd., 2015: 15). Bu durum, mesleğin ve bölümün tercih edilmesinde az da olsa etkilidir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; katılımcıların çoğunluğunda, sosyal hizmet mesleğini seçerken maneviyatlarının etkili olmadığı; yarısından fazlasında ise sosyal hizmet uygulamasının manevi hayatının bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, maneviyatının sosyal hizmeti meslek olarak seçmesinde etkili olduğunu söyleyen katılımcıların tamamına yakını sosyal hizmet uygulamasını maneviyatının bir parçası olarak kabul etmektedir.

Sosyal hizmet, bazı sosyal çalışmacılar için “manevi tatil” olarak değerlendirilebilmektedir. Bu, sosyal çalışmacıların dindar olduğu anlamına değil; çekilen zorlukların farkındalığı ve dönüşümün olasılığı anlamına gelmektedir (Crisp, 2010: 26). Etkili bir sosyal çalışmacı, kendine dönük manevi çalışmayı sosyal hizmet kariyeri aracılığı ile tamamlamaktadır. Böyle bir çalışmadaki amaç, sosyal çalışmacının kendi manevi gelişiminin; kendisine, başka bireylere ve ekosisteme sağladığı hizmet ile devam etmesidir (Derezotes, 2006: 37).

Sosyal çalışmacılara göre maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ifade ettiği anlamların başında “müracaatçıların inançlarına saygı duyma” ve “müracaatçıyı bir bütün olarak ele alma” gelmektedir. Etkili bir sosyal çalışmacı, güçlü bir dini inancı olanlara yahut böyle bir inancı olmayanlara karşı saygı duyma ve bunları kabul etme kapasitesine sahiptir (Derezotes, 2006; Sheafor ve Horejsi, 2014). Canda'ya (1988) göre sosyal çalışmacıların çoğu dinsel veya manevi sorunları ele almayı bütünsel uygulamanın önemli ve uygun bir parçası olarak kabul etmektedir. İyi bir sosyal çalışmacı; insanları bir bütün olarak görüp bu şekilde muamele edecek, deneyimleri konusunda müracaatçı anlayış ve yorumlarına saygı duyacak ve hizmet alanları odak olarak konumlandıracaktır (Akbaş, 2014: 114).

Katılımcıların maneviyata duyarlı sosyal hizmet ile ilgili düşüncelerini daha çok sosyal hizmetin etik ilke ve prensiplerinden hareketle ortaya koydukları görülmüştür. “Müracaatçıya saygı duyma, onu bir bütün olarak ele alma, kültüre duyarlılık ve müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı...” Bunlar hep sosyal hizmetin etik ilke ve değerleri ile ilişkilidir. Daha açık bir ifadeyle belirtilecek olursa; katılımcılardan büyük çoğunluğun inançlara saygı duyma olarak değerlendirdikleri maneviyata duyarlı

sosyal hizmet, “sosyal çalışmacılar kendilerinin yardımına ve tavsiyesine gereksinim duyan herkese ayırım yapmaksızın mümkün olan en iyi hizmeti sunar” etik ilkesiyle bütünlük arz eder.

Sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu, müracaatçı sorununu çözmede müracaatçı maneviyatını ve dinî inancını dikkate aldığını belirtmektedir. Bu bulguya göre, sosyal çalışmacıların müracaatçı sorunlarını çözümlenmede dini inancı ve maneviyatı etkin bir yol olarak gördükleri ifade edilebilir. Müracaatçılar sosyal çalışmacılara gelirken çoğunlukla manevi kaygılarını da beraberinde getirmektedirler. Bu ise sosyal çalışmacıların manevi sorunlarla karşılaşmalarına sebebiyet vermektedir (Svare vd., 2007).

Katılımcıların büyük çoğunluğu, sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulamaya yönelik bir bölümün olmasına karşı çıkmaktadır. Sheridan'ın (2004) araştırmasına göre birçok sosyal çalışmacı, müracaatçıları etraflı bir biçimde değerlendirilmede dinsel/manevi faktörlerin de değerlendirmenin bir parçası olması gerektiğini ifade etmiştir. Bütün bu tartışmaların yanı sıra; Türkiye'deki sosyal inceleme raporlarında kültürel farklılık ve maneviyat gibi başlıklar göz önünde değilken Sheafor ve Horejsi (2014: 279), SİR'de sık sık kullanılması gereken başlıklardan 'din ve maneviyat' başlıklarını ayrı bir kategori olarak değerlendirmişlerdir.

Sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu müracaatçıların maneviyatlarının onların güçlü yönü olduğu kanaatindedirler. Furman ve arkadaşları (2005) yaptıkları araştırmada; Birleşik Krallık'taki sosyal çalışmacıların %38'i ve ABD'deki katılımcıların %60'ı vasıtasıyla, müracaatçıları güçlendirmede maneviyata duyarlı uygulamanın daha şanslı olduğunu tespit etmişlerdir.

Araştırmaya katılan meslek elamanlarının büyük çoğunluğunun, müracaatçıların manevi destek alabilecekleri herhangi bir yere yönlendirmedikleri tespit edilmiştir. Bu bulgu, bazı araştırmalarla (Gilligan ve Furness, 2005) paralellik arz etmekte bazı araştırmalarla (Dwyer, 2010; Furman vd., 2005; Sheridan ve Amato-von Hemert, 1999; Sheridan, 2004; Stewart vd., 2006) ise paralellik arz etmemektedir. Bullis'e (1996: 9) göre, sosyal çalışmacıların ve manevi liderlerin (din adamları vb.) iş birliği yapmaması için ortada hiçbir neden yoktur.

Nitel Araştırma Bulguları

Elde edilen verilerin kodlanması sonucu, toplamda 5 genel tema ortaya konulmuştur. Söz konusu 5 genel temanın altında alt temalar ve kategoriler bulunmaktadır.

Maneviyata Dair Tanımlamaları

Bu bölümde; sosyal çalışmacıların maneviyata ilişkin tanımları ve maneviyat ile din ilişkisine yönelik tutumları olmak üzere 2 alt tema belirlenmiştir. Bu alt temalardan; maneviyata yönelik tanımları 2 ayrı kategoride, maneviyat ile din ilişkisine yönelik tutumları 4 ayrı kategoride toplanmıştır.

Sosyal çalışmacıların, maneviyat tanımına yönelik verdikleri yanıtlardan en sık görülenleri iki başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların maneviyatı tanımlarken en sık "Non-Teistik" (Tanrıci olmayan) (f=243) boyutunu kullandıkları tespit edilmiştir. Bunu "Teistik (Tanrıci)" boyut (f=81) izlemektedir.

Non-teistik yaklaşımın alt kategorileri sırasıyla; din dışı (f=57), bireyin kendisine veya başkalarına bağlılık ve bireyin kendisiyle veya başkalarıyla ilişki durumları (f=54), kişisel (f=44) olup ve bunu da sırasıyla; değerler sistemi (f=35), duygular-sevgi (f=31), tanımlanamayan-soyut (f=13) ve yaşama verilen anlam ve amaç (f=9) kategorilerinin oluşturduğu görülmektedir.

"Maneviyat denince genel manada din ile beraber geliyor aslında fakat daha genel baktığımız zaman dinî inancı olmayan birinin de maneviyatı olabileceğini göz ardı edemeyiz. Maneviyat denince aileden tutun sosyal ilişkilerine akrabalık ilişkilerine hayata kattığı anlam üzerine tüm bunların çerçevesinde bir maneviyat tanımı yapabiliriz."(SÇ1)

Bir diğer kategori olan Tanrıci yaklaşıma göre maneviyatta, üstün bir güç veya varlık vardır. Bu yaklaşımın alt kategorileri sırasıyla; din (f=46), inanış-inanç (f=20), bağlantılılık-Tanrıyla ilişki (f=6) olup bunu da sırasıyla; kutsal (f=5) ve doğüstü güç (f=4) kategorilerinin izlediği görülmektedir. Aşağıda sosyal çalışmacıların Teistik yaklaşıma ilişkin görüşlere örnekler verilmiştir.

"Maneviyat biraz daha dinî olarak algılanıyor yani... Bence maneviyat ama daha çok dinî olarak maneviyatı algılıyorum açıkçası maneviyatı kuvvetli dediğim zaman aklıma dindar biri geliyor yani o anlamda da bir şeyimiz var... Yani ama dinden de bağımsız görmüyorum..." (SÇ11)

“Şimdi maneviyat bu son zamanlarda yeni çıkan bir kavram ama biraz daha böyle ucu açık da olabilir. Onunla ilgili çok böyle anlam karmaşıklığı yaşanıyor bence diye düşünüyorum.” (SÇ6)

Katılımcılar maneviyatı tanımlarken; maneviyatın din ile ilişkisi konusunda da düşüncelerini ifade etmişlerdir. Araştırmada, katılımcıların maneviyat ve din ilişkisi hakkındaki görüşleri dört kategoride incelenmiştir. Bunlar sırasıyla; maneviyat dinî kapsar (f=11), maneviyat dinden bağımsız bir kavramdır (f=10), din ve maneviyat aynıdır (f=5) ve din maneviyatı kapsar (f=1) şeklindedir. Aşağıda katılımcıların din ve maneviyat ilişkisine yönelik görüşlerine örnekler sunulmuştur:

“Kişinin dinî inançlarını yerine getirdiği zaman maneviyatını daha güçlü hissedeceğini söyleyebilirim. Dinî inançlarında veya tırnak içinde günahkâr birinin manevi anlamda kendini huzursuz hissedebileceği kanısını taşıyorum.” (SÇ1)

“Bence din ile maneviyat aynı şey değil. Çünkü bambaşka bence ikisi de bambaşka bir konu... O manevi dediğimiz içsel görüş dediğimiz kendinin de insanın kendisinin de oluşturduğu inanç sistemi vardır. Ama bu her zaman herhangi bir dine temellendirilmemeli. O yüzden bence ayrı olduğunu düşünüyorum.” (SÇ6)

Sosyal çalışmacıların, mesleği tercih nedenlerine yönelik verdikleri yanıtlardan en sık görülenleri iki başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların mesleği tercih ederken en sık kullandıkları kategori kişisel ve maddeci (f=73) kategorisini çok sık kullandıkları görülmüştür. Bunu, dini ve manevi yön (f=13) izlemektedir.

Mesleğin tercih nedenleri arasında belirtilen ve sıklıkla ifade edilen genel görüş, kişisel ve maddeci boyuttur. Katılımcıların büyük çoğunluğu “daha iyi bir yaşam ve gelecek beklentisi”, “yönlendirme” ve “bilinçli olmama” durumlarına dikkat çekmiştir. *“Yani çok samimi olacak, dersane hocam dedi ki bunu seç hemen atanırsın yerleşirsin. Standart bir maaş alırsın, bende ona kandım işte öyle yani.” (SÇ13)*

Katılımcıların ifadelerine göre; mesleği tercih süreçlerinde dinî ve manevi yön az da olsa ön plana çıkmıştır. Bu yön daha çok, insanlara yardım etme düşüncesi olarak şekillenmiştir. *“Maneviyatın etkisi şöyle oldu insanlara faydalı olabilmek yani o cümle etkili oldu, insanlara faydalı olmak kısmı etkili oldu evet.” (SÇ14)*

Sosyal hizmet uygulamasının, katılımcıya ait manevi hayatın bir parçası olma durumu ve manevi hayatlarının etkilenme durumu hakkında verilen yanıtlardan en sık görülenleri iki başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların kullandıkları kodlar çerçevesinde incelendiğinde görülmüştür ki; sosyal hizmet uygulaması, çoğunluğun

(f=128) hayatını etkilemekte ve bu etki, pozitif (f=82) ile negatif (f=46) şekillerde meydana gelmektedir. Bu sıralamayı; etkilenmeme (f=64) kategorisi izlemektedir.

Katılımcılar, manevi hayat ve sosyal hizmet uygulamasının daha çok pozitif bir ilişkiye dayandığını ifade etmişlerdir. Pozitif etki çerçevesinde katılımcıların en fazla kullandıkları kod, "iyi oluş" tur (f=33). SÇ11 kodlu katılımcı iyi oluşu şu şekilde dile getirmiştir: *"Psikolojiyi de sağlamaştırdı bence yani şey açısından birçok şey görüyoruz bir noktadan sonra da bakış açımız değişiyor... Güçlendirdiği bir şeyleri düşünmemize vesile oldu çünkü daha fazla anlam bulduk halimize daha çok şükrettik..."*

Katılımcıların diğer bir kısmı ise maneviyatlarının bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilendiğini belirtmiştir. Nedenlerini de; kötü vakalarla karşılaşma (f=13), duyguların olumsuz etkilenmesi ve tükenmişlik (f=10), olumlu bir netice alamama (f=8) ve duyarsızlaşma (f=5) olarak ifade etmişlerdir. SÇ7 kodlu katılımcı, bu konuyu birçok neden çerçevesinde ele alarak; sosyal hizmet uygulamasının maneviyatı üzerindeki negatif etkisini şu şekilde ifade etmiştir: *"Yani çoğu zaman aslında benim kendi açımdan söyleyeyim beni olumsuz etkiliyor. Çünkü her gün aynı eşitsizliği aynı adaletsizliği aynı sorunları gördüğüm zaman bu seni büyük sıkıntılara sokuyor... O açıdan biraz ruhsal anlamda yorucu yani yıpratıcı diyebilirim yani."*

Sosyal hizmet uygulaması ile katılımcıların manevi hayatlarının etkilenmeme nedenleri arasında vurgulanan yön, sosyal hizmet mesleğinde manevi bir havanın olmadığı (f=36) düşüncesidir. Bunu da sırasıyla; profesyonellik vurgusu (f=19), maaş alınarak yapılan bir iş olması (f=5) ve mesleğin gönüllülük ve hayırseverlik olmadığı (f=4) yönündeki görüşler takip etmektedir.

Maneviyata Yönelik İlgili ve Bilgi Seviyeleri

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacıların maneviyatla ilgili bilgi ve ilgi seviyelerini anlamak amacıyla akademik okuma durumları, konferans veya çalışmaya katılım durumu ve eğitim dönemleri boyunca ders alma durumları incelenmiştir. Yapılan görüşmelerde; katılımcılardan büyük çoğunluğun bu konuda herhangi bir eğitim almadığı, herhangi bir akademik yayın okumadığı, konferans veya çalışmaya katılmadığı görülmüştür. Aşağıda bu alana yönelik görüşlere ilişkin örnekler verilmiştir.

"Peki, maneviyat ve sosyal hizmet içerikli bir ders almadım ki zaten öyle bir ders şu an herhalde yok diye biliyorum... Ama bizim dönemimizde yoktu böyle bir ders." (SÇ6)

“Hayır, katılmadım çünkü öyle bir şey duymadım olsaydı katılırdım yani çünkü bu mesleği icra ediyoruz ihtiyacımız var.” (SÇ3)

“Maneviyat ve sosyal hizmet ile ilgili herhangi bir konferansa ve çalışmaya katılmadım bununla ilgili sadece birkaç tane makale araştırması yaptım.” (SÇ6)

Türkiye’deki sosyal hizmet eğitim programlarına, maneviyatın dâhil edilip edilmemesi konusu üzerine görüş ve önerilerin alındığı araştırmada; genel olarak, katılımcıların maneviyatın sosyal hizmet müfredatına dâhil edilmesi (f=102) görüşünde oldukları, küçük bir kısmının ise maneviyatın dâhil edilmemesi (f=12) görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Bu dâhil edilme durumu ise; “ders olarak okutulmalı” (f=24), “uygulamaya dönük yön” (f=53) ve “mesleki kaygı” (f=25) şeklindeki alt kategorilerle ele alınmıştır. Katılımcıların, sosyal hizmet eğitimine maneviyatın dâhil edilip edilmemesi hakkındaki görüşlerine yönelik örnekler aşağıda verilmiştir

“Manevi sosyal hizmet diye bir ders olması gerekir, bence bunları da içine alan bir ders olabilir ...” (SÇ13)

“Manevi konular derken o manevi konuların tam olarak ne olduğunu bence birazcık konuşuyor olmak gerekiyor manevi konular dediğimizde hangi konular giriyor ilk önce onu tanımlamak ve seçmek gerekiyor. Onları ancak tamamladıktan sonra ya da daha doğrusu tanımladıktan sonra bence hangi derse konulmalı diye düşünmemiz gerekiyor...” (SÇ6)

Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet

Sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyata yönelik kullandıkları kodlar; katılımcı çoğunluğunun, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına “dâhil edilmeli” (f=432) görüşünde olduğunu göstermektedir. Bu görüşü, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmemesi gerektiğini düşünen “dâhil edilmemeli” (f=251) kategorisi izlemektedir.

Katılımcı çoğunluğunun, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşünde olduğu ve bu görüşü; etik yön, teorik yön, uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön ve mesleki kaygı çerçevesinde değerlendirdikleri görülmektedir. Maneviyat, sosyal hizmet uygulamasına “dâhil edilmeli” görüşünde olan katılımcıların ifadelerine aşağıda örnekler verilmiştir.

“... Bugün ben ateist olsam bile karşımdaki müracaatçı Hıristiyan, Müslüman ise ben onun inanışlarını hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak bir hizmet modeli

belirlemek zorundayım. Bu benim bakış açım değil benim yapmak zorunda olduğum bir meslek etiği böyle bakmak gerekiyor...”(SÇ4)

“Mesleğimde şu vardır veya mesleki kurallarımız da kişinin mevcut durumuna göre çözüm bulmamız gerekiyor... Benim o an dinim inancım önemli değil ya da o anki benim yaşam tarzım önemli değil eğer kişinin hangi yöntemle mutlu olacaksa onu uygulamam gerekiyor yani...” (SÇ2)

“Bence kullanılmalı, Etik sınırları aşmadan, hangi din olursa olsun saygı duyarak yapılmalı. Fakat sosyal hizmet müdahale veya görüşmelerinde dinin payını arttırmak çok hassas bir durumdur...” (SÇ16)

Sosyal çalışmacıların sosyal hizmet uygulamasında maneviyata yönelik kullandıkları kodlar; katılımcılardan bir kısmının, maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına “dâhil edilmemesi” (f=251) görüşünde olduğunu göstermektedir.

Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların, bu görüşü; etik boyut (f=38), pozitivizm-bilimsellik (f=74), uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön (f=68) ve mesleki kaygı (f=71) çerçevesinde ele aldıkları görülmektedir. Maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların büyük çoğunluğu; konuya, pozitivizm ve bilimsellik bağlamında yaklaşmıştır. Aşağıda maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına entegre edilmemesi gerektiğini düşünen katılımcıların görüşlerine örnekler sunulmuştur.

“Sosyal hizmet pozitif bir bilimdir. Maneviyat ve din pozitif bilimle çeliştiği için farklı alanlardır. Sosyal hizmet ve din birbirine karıştırılmamalıdır...” (SÇ15)

“Bizim meslek sonuçta gönüllülük ekseninde yapılan bir şey değil... Bir gönüllülük ekseninde değil iyi yapmaya çalışıp para kazanıyoruz dolayısıyla dinî kullanırsak kandırmış, müracaatçımı kandırmış gibi hissederim...” (SÇ17)

“Suiistimale açık bir alan. Müracaatçıya olumlu veya olumsuz dönütler vermesi risklidir. Din görevlisinin ikamesi olması riski vardır.”

Dördüncü temanın alt temalarından bir diğeri ise maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiğine yönelik katılımcı görüşleridir. Bu alt tema; uygulamaya dönük yön (f=49), müracaatçı odaklı yön (f=79) ve etik yön (f=75) olma üzere 3 ayrı kategoride toplanmıştır. Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiği hakkındaki soruya katılımcıların, uygulamaya dönük yön ekseninde; *öneriler sunmak, yönlendirmeler yapmak, sabır önermek, inancı dikkate almak, manevi olarak destekleme, profesyonel şekilde yapma* temalı cevaplar verdikleri belirtilebilir.

Maneviyata duyarlı sosyal hizmetin ne ifade ettiği hakkındaki soruya katılımcıların, müracaatçı odaklı verdikleri cevap başlıkları ise; *müracaatçının değerleri, müracaatçıyı güçlendirmek, yardım sürecine maneviyatı dâhil etme ve müracaatçının maneviyatını bilmek* şeklinde belirtilebilir. Etik boyutta ise; *kültüre duyarlı uygulama, mesleğin değerleri, müracaatçıya saygı müracaatçının başladığı yerden başlama, kendi kaderlerini tayin etme, dini inancını yaşamasına izin* ilkeleri ön plana çıkmaktadır. Maneviyata duyarlı sosyal hizmeti tanımlama ilişkin görüşlere yönelik örnekler aşağıda verilmiştir.

“Maneviyat, müracaatçının dinî ritüellerine dine bakış açısına bakılarak ve o anki problem göz önünde tutularak çözüm sürecine katılmalıdır.” (SÇ16)

“Yani maneviyat şöyle müracaatı tanımakla alakalı bir şey meslekteki hayatımızda... Daha çok karşımızdaki kişinin bizden destek alacak kişinin aslında birazcık da manevi görüşlerini almak gerekiyor...” (SÇ6)

“İşte bireyin kendi kararını kendi verebilme gücünü sağlamak, onu iyileştirmek onu motive etmek, hayatıyla ilgili kararlarını kararlarında etkin olmasını sağlama yönelik motivasyona yönelik teknikler var ya onlar.” (SÇ17)

Maneviyat ve Sosyal Hizmet Uygulamasına Yönelik Bilgi ve Tecrübeleri

Sosyal çalışmacıların, maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına bilgi ve tecrübeleri dâhilindeki yaklaşımlarında kullandıkları kodlar için 6 alt tema belirlenmiştir. Her alt tema kendi içinde alt kategorilere ayrılmıştır.

a. Maneviyatı güçlü müracaatçılarla çalışma

Sosyal çalışmacıların; “müracaatçıların maneviyatı işinizi kolaylaştırıyor mu?” şeklinde sorulan soruya üç farklı yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Katılımcılardan bir kısmı, müracaatçı maneviyatının işini kolaylaştırdığını (f=50) ifade ederken; bir kısmı işinin daha da zorlaştığını (f=24) belirtmiştir. Katılımcıların belirli bir kısmı ise görüş bildirmek yerine nötr (f=17) kalmıştır.

Müracaatçıların manevi yapıya sahip olmasının sosyal çalışmacının işini kolaylaştırdığını belirtilen yaklaşımın alt kategorileri; sorunlarla daha etkin baş etme (f=19) ile güçlendirme (f=19) olarak sıralanmakta ve bu sıralamayı da mesleki tecrübeler (f=8) ile sosyal çalışmacı elinin güçlenmesi (f=4) takip etmektedir. Burada katılımcılar; maneviyata sahip müracaatçıların karşılaştıkları sorunlarla daha etkin baş ettiklerini ve bunun da sosyal hizmet uygulama sürecini kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir: *“Mesela ben bölge hastanesinde hastaneye gelen bütün kadına şiddet*

vakaları acilden, servislerden, polikliniklerden bana yönlendirilir... Bizzat şiddete maruz kalmış kişiyle görüştüğümüzde veya eşini de çağırıp aile görüşmeleri yaptığımızda... İşte dinî önemseyen inançlarından bir takım sözlerle onları hitap edince çok daha etkili olduğunu görüyorum yani.”(SÇ8)

Müracaatçıların manevi yapıya sahip olmasının işini zorlaştırdığını ifade eden katılımcı kesimin bu yaklaşımında yer alan alt kategoriler; güçlendirmeyi negatif etkilemesi (f=7) uzmanın maneviyatına saldırma (f=6) riski ve bunların yanında müracaatçının her şeye manevi bakması (f=3), maneviyatın müracaatçıya zarar verme riski (f=3) manevi kabulün olmaması (f=3) şeklinde sıralanabilir. Son olarak da uzmanın, din adamıyla karıştırılma riski (f=2) gündeme gelmiştir.

Müracaatçıların manevi bir yapıya sahip olmalarının; sosyal hizmet uygulama süreçlerini zorlaştırdığına dair görüşlerini paylaşan SÇ7, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Kendi kafamıza göre kaderci bir anlayışla bir sosyal hizmet uygulaması yaparsak bu biraz yanlış olur yani her kesime her koşula her müracaatçıya uygun olmaz bizim özellikle alanında karşılaştığımız en büyük sorunlarından biri bu mesela çoğu zaman maneviyat ile ilgili mesela bizi suçlayabiliyorlar ...”*

b. Müracaatçıların güçlü yönü olarak maneviyat

Araştırmadaki katılımcı çoğunluğu, müracaatçıların maneviyatını güçlü yön (f=45) olarak görmektedir. Bu görüşte olan katılımcılar, maneviyatı; *pragmatist bakış(f=25), birçok güçlü yönden daha iyi olması (f=8), problem çözmeye etken (f=8), durumu kabullenme sürecinde etken olması (f=2) ve motivasyon kaynağı olması (f=2)* şeklinde değerlendirmişlerdir.

Müracaatçıların problemlerini çözmeye daha etkin ve pragmatist bir bakışı ifade eden SÇ3 kodlu katılımcının; maneviyatın güçlü bir yön olarak alınmadığı takdirde müracaatçı ile etkili bir yardım sürecinin yürütülemeyeceği yönündeki ifadeleri şu şekildedir: *“Güçlü yönüyse tabii. Yani dinî veya manevi bir çözüm eğer bunu kullanmamız gerekiyor. Kullanmadığımız zaman da belki son çözüm yolu bizdik onun için o zaman bizden de kaçır daha da kötü bir yola başvurabilir.”*

Yapılan araştırmada; katılımcılardan bir kısmı, müracaatçı maneviyatının zayıf yön olabileceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımlarını maneviyatın; *olumsuz bir kaderci bakış açısını oluşturması (f=5), etkin güçlü bir yön olmaması (f=3), müracaatçının zayıf davranmasına neden olması (f=3) ve müracaatçının aşırı duygusallaşması (f=2)*

yönlerine bağlamaktadırlar. Burada katılımcılar, maneviyatın; müracaatçıyı zayıflatabilecek, güçlendirmemekle beraber bir de müracaatçıyı olumsuz etkileyebilecek durumlarından bahsetmişlerdir.

c. Sosyal inceleme raporlarında maneviyat

Sosyal çalışmacıların, sosyal inceleme raporlarında maneviyata ilişkin ayrı bir bölümün olmasına yönelik belirttikleri görüşler; *ayrı bir bölüme gerek yok (f=118)*, *ayrı bir bölüm olmalı (f=31)* ve *kararsız (f=4)* şeklinde olmak üzere üç kategori altında toplanmış ve her kategorinin altında; yeni alt kategoriler bulunmaktadır.

Karşı duruş sergileyen bu katılımcılar, sosyal inceleme raporlarında müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölüm olmaması gerektiği hakkındaki yaklaşımlarını, genel olarak; *bazı bölümlerin içinde zaten var olduğu (f=37)*, *profesyonel bir üslup ile yazılmayabileceği (f=27)* kaygısı ve bunun *müracaatçıyı rahatsız edebileceği (f=18)* durumu, *sadece dini boyutun gündemde olabileceği (f=12)*, *gerekli olmadığı (f=18)*, *ayrıştırılma yapılmaması (f=7)* gerektiği, *toplumun hazır olmadığı (f=5)* ve SİR'in *mantığına ters olması (f=4)* yönleriyle ifade etmişlerdir. Aşağıda bu düşünceye sahip katılımcıları görüşlerine örnekler verilmiştir.

“Zaten kişilik özellikleri diye bir bölüm var. Evet, istesek yazarız oraya zaten...” (SÇ17)

“Bu başlık noktasında da belki şöyle olabilir yaşadığımız toplumla alakalı bizim orda kurabileceğimiz eksik bir cümle ya da sosyal hizmet uzmanı değil de şuan sosyal inceleme raporunu birçok meslek elemanı yazabiliyor. Yani daha dinî inançları ve maneviyatı ön plana çıkarılırsa başka bir uzman tarafından ön yargılar ve etiketlenmeye neden olabilir...” (SÇ2).

SİR'de müracaatçıların maneviyatı ile ilgili ayrı bir bölüm olması gerektiğini düşünen katılımcı sayısı çok azdır. Bu yaklaşımda olan katılımcılar düşüncelerini; *maneviyat bilgisinin önemli olması (f=12)*, *daha faydalı olabileceği (f=9)*, *holistik bakış (f=4)* gereği, *rapordaki diğer bölümler (f=2)* gibi gerekli olması ve *güçlü yönlerden biri olması (f=4)* ifadeleriyle dile getirmişlerdir.

d. Müracaatçıların ritüelleri

Dua ve meditasyona olumlu bakan birçok katılımcıda görülen ortak nokta ise şerh düşülerek sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi gerekliliğidir. Katılımcıların sosyal hizmet uygulamasında duaya veya meditasyona yönelik bakışları; *müracaatçıya ve uygulamaya dönük yön (f=66)*, *etik (f=32)* ve *mesleki kaygı (f=25)* başlıkları altında toplanmıştır.

Sosyal hizmet uygulanmasında dua veya meditasyona bakışa uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön çerçevesinden yaklaşan katılımcılar, bu düşüncelerini; *talep eden müracaatçıya dua etme, müracaatçıya yardımcı olacaksa, müracaatçıyı iyi ve değerli hissettirmesi durumunda, müracaatçının ihtiyacı olarak görülmesi ve istemeden de duanın gerçekleştiği* ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Burada dua, müracaatçı için bir ihtiyaç olarak tanımlanmış olup; sosyal çalışmacıların -yardımcı olması ve müracaatçıyı iyi hissettirmesi bakımından- pragmatist bir teknik olarak kullanabilecekleri düşünülmüştür. Ayrıca, talep edildiği zaman müracaatçıyla dua edilmesi gerekliliği ve karşılaşılan müracaatçı gruplarında dua etme davranışının istemeden de gerçekleşmekte olduğu ifade edilmektedir

Sosyal hizmet uygulanmasında dua veya meditasyona bakışa etik kaygı bakımından yaklaşan katılımcılar, düşüncelerini; *uzman talep etmemeli, duayı yok saymama gerekliliği, müracaatçıdan onay alarak ve inanç alanına müdahale edilmemeli* şeklinde ifade etmişlerdir.

Sosyal hizmet uygulanmasındaki dua veya meditasyona bakışa mesleki kaygı yönünden yaklaşan katılımcılar, düşüncelerini; *sınırlar iyi çizilmeli, bu teknikleri uzmanlar iyi bilmeli, profesyonel kaygılar engelleyebilir ve müracaatçıya zarar verebilir* şeklinde ifade etmişlerdir. Burada katılımcılar, sosyal hizmet mesleğiyle ilişkili düşüncelerini aktarmışlardır.

e. Dini-manevi kitap veya yazı tavsiyesi kullanımı

Sosyal çalışmacılara yöneltilen “müracaatçularınıza dini-manevi bir kitap veya yazı önerilebilir mi?” sorusuna; bir kısmı önerilebilir (f=89) derken bir kısmı ise önerilemez (f=31) ifadesini kullanmıştır.

Katılımcıların, müracaatçılara öneri yapılabileceği yönündeki yaklaşımlarında; *empatik iletişim de önemli, mesleki sınırlara dikkat ederek, yardımcı olması durumu, uzmanın sahip olduğu bilgi dâhilinde, müracaatçının durumuna/maneviyatına göre, talep eden müracaatçıya göre ve yönlendirici olmama kaydıyla* ifadeleri ön plana çıkmıştır. Öneride bulunduğunu ifade eden katılımcıların bir kısmı da; öneride bulunurken şerhler düştüğüne dikkat çekmiştir: *“Eğer karşımadaki kişi böyle bir ihtiyacı varsa bu ihtiyaç ona sorulabilir. Eğer kendisi de olumlu cevap verirse gerekli yönlendirmeler yapılabilir...”* (SÇ1)

Katılımcıların bir kısmı, müracaatçılara herhangi bir öneride bulunulmaması gerektiğini düşünmektedir. Müracaatçılara öneri yapılmaması gerektiği yönündeki bu

yaklaşımında; *etik açıdan sakıncalı* olma durumu, *müracaatçının farklı algılama* ve *müracaatçıyı farklı yönlendirme* ihtimalleri, *önermekten ziyade araştırmaya teşvik etme*, *inanç farklılıklarının* engeller oluşturabileceği ve katılımcıların bu konudaki *bilgilerinin az olması* ifadeleri ön plana çıkmıştır.

f. Manevi destek alabileceği birine veya din adamına yönlendirme

Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, müracaatçıların sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk yönelik görüşlerini; *gönderilebilir* (f=129), *gönderilemez* (f=127) ve *nötr* (f=20) olarak açıklamışlardır. Katılımcılara ait gönderilebilir ve gönderilemez şeklindeki ifadelerin, oranlama bakımından birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.

Uygulamada sosyal çalışmacı ile müracaatçı arasında inanç farklılıklarının olmasına: *“Farklı inançtan da benim inancıma çok zıt olabilecek bir kişiyse ben galiba yardım edebileceğimi düşünmüyorum. Ama daha iyi yardımcı olabilecek bir uzman veya bilen bir kişi olursa yönlendirmekte sıkıntı yaşamam yani yönlendiririm (SÇ1)”* cümleleri; müracaatçının talep etme durumu: *“Yani kendisi bilgi almak istiyorsa o anda kim bilgili ise ona yönlendiririz bu bir ihtiyaçtır yani gereklidir de bence (SÇ11)”* ifadesi ve pragmatist bakışa da: *“... Sadece o uzman yetersiz olduğu için değil direkt ilk ağızdan dinlemesi onu daha bir etkileyecektir çünkü onun inancına göre bu işi iyi bilen kişi odur ondan duyması daha bir etkileyici olabilir diye düşünüyorum (SÇ3)”* görüşü örnek verilebilir. Bu görüşlerden yola çıkılarak denilebilir ki; sosyal çalışmacı, müracaatçıyı din adamına veya manevi destek alabileceği birine yönlendirmede etkili olabilmektedir.

Müracaatçıların sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına sevk edilme düşüncesine karşı çıkan katılımcıların en sık verdikleri yanıtlar; *mesleki kaygı gözeterek, uygulamaya ve müracaatçıya dönük yön, uzmanının kendisinin yardım etmesi ve uzmanın kendi düşüncesi* şeklindedir. Katılımcılar burada, müracaatçıların manevi destek alabilecekleri birine veya dini lidere yönlendirmediklerini ve yönlendirmenin de uygun olmadığı görüşünde olduklarını belirtmiştir.

“Ne bir imama ne bir meditasyona bir danışmanlık için bir yere yönlendirmedim... Manevi talepte olanlara ben bir karşılık vermeye çalışıyorum. Tabii ki eğer yapabiliyorsam, kendimi o alanda yeterli hissediyorsam. Yoksa ben de o kadar şey değilim. Araştırdım en azından....” (SÇ4)

Nitel Verilere İlişkin Tartışma

“Maneviyatı nasıl tanımlarsınız?” şeklinde görüşmecilere yöneltilen bu ifade; karşılığı aranan ve nitel araştırma merkezlerinden olan bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların maneviyat tanımlamasına ilişkin verdikleri cevaplar değerlendirilerek; “Teistik (Tanrıci)” ve “Non-Teistik” (Tanrıci Olmayan) adlandırmalarıyla iki başlık oluşturulmuştur. Bash’e (2004) göre; Tanrıci yaklaşımda, üstün bir güç veya varlık vardır ve bu güç, birey varlığından ayrı bir temsil içerir. Tanrıci olmayan yaklaşımda ise maneviyat, topluma ait olmayı dikkate alan seküler bir düşüncedir. Dolayısıyla insan gelişimi, değerleri ve anlamı ile ilgilidir.

Araştırmada, katılımcıların maneviyat ve din ilişkisi hakkındaki görüşleri dört kategoride incelenmiştir. Gelişmekte olan fikir birliğine göre din ve maneviyat farklıdır ancak örtüşen yapılarıdır (Canda ve Furman, 2010; Canda, 2008; Carroll, 2001; Cascio, 1998; Derezotes, 2006; Hodge, 2005; Mathews, 2009). Yapılan araştırma bu yargıyı destekler niteliktedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde; -katılımcı çoğunluğuna göre- maneviyatın, sosyal hizmet mesleğinin tercih sürecinde rol oynamadığı ancak -katılımcı çoğunluğuna göre- meslek tercihi sonrası uygulama sürecinde; maneviyatın, hayatın bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Sosyal çalışmacıların kullandıkları kodlar incelendiğinde; kişisel maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması arasında potansiyel bir örtüşmeye rastlanılmayan durumların yani manevi hayatların uygulamadan etkilenmeme durumunun da var olduğu ortaya çıkmıştır.

Yapılan araştırmada, katılımcılardan büyük çoğunluğun, maneviyatla ilgili ders almamasına rağmen böyle bir dersin müfredatta olması gerektiği düşüncesine sahip olduğu görülmüştür ki bu durum, manidardır. Elbette bunu, uygulama alanında karşılaşılan vakalar veya mesleki deneyimler etkileyebilmektedir. Gilligan ve Furness (2005) yaptıkları çalışmada; sosyal çalışmacılar ve öğrencilerinin, sosyal hizmet eğitiminde din ve maneviyata olan ihtiyaçlarına dikkat çekmişlerdir.

Yapılan araştırmada katılımcılar; maneviyatın, sosyal hizmet uygulama alanındaki rolü hakkında genellikle pozitif bir tavır sergilediklerini ifade etmişlerdir. Yapılan başka çalışmalarda da benzer bir durum söz konusudur (Dwyer, 2010; Kvarfordt ve Sheridan, 2007; Lee ve Barrett, 2007; Sheridan, 2004).

Birçok araştırmacı (Canda ve Furman, 2010; Sheridan, 2004; Sheridan ve Amato-Von Hemert, 1999; Stewart, vd., 2006); sosyal çalışmacılara, uygulama ve terapi

esnasında kullandıkları maneviyata duyarlı müdahaleleri sormuştur. Yapılan araştırmada da buna benzer bir tutum sergilenmiş; sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması hakkındaki bilgi ve tecrübelerine yönelik yaklaşımları, inceleme alanına alınmıştır.

Sosyal çalışmacıların; “müracaatçıların maneviyatı işinizi kolaylaştırıyor mu?” şeklinde sorulan soruya üç farklı yaklaşım (kolaylaştırır, zorlaştırır, nötr) sergiledikleri görülmüştür. Katılımcıların müracaatçılara ait manevi yaşantının iki uçlu olabileceği hakkındaki görüşleri, maneviyata sahip olmanın her zaman kolaylaştırma veya her zaman zorlaştırma olarak görülemeyeceğini ve bu durumun, dinamik-bireysel bir yapı olduğunu göstermektedir.

Araştırmada birçok tema ve kategoride güç ve güçlendirmeye bir boyut olarak yer verildiği gibi ayrı bir başlık olarak da ele alınmıştır. Sosyal hizmet güçlenmeyi destekleyen bir meslektir. Sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıların maneviyatı güçlü yön olarak kullanmalarına yönelik katılımcıların görüşleri maneviyatın *güçlü yön, zayıf yön ve tarafsız kalmaları* şeklinde üç tutum sergiledikleri tespit edilmiştir.

Katılımcılardan büyük çoğunluğun sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan ayrı bir bölümün olması görüşüne karşı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın nitel bulgular kısmında, sosyal hizmet uygulaması sürecinde müracaatçının manevi deneyimlerinden olan dua ve meditasyona yönelik katılımcı görüşlerinin, çoğunlukla reddedici olmadığı görülmüştür. Fakat şerhler düştükleri de tespit edilmiştir. Buna göre, dua etme veya duayı kullanma düşüncesi; sosyal çalışmacının din adamı gibi diğer meslek elemanlarıyla karıştırılma riskinin ortadan kaldırılması ve sosyal hizmet mesleği sınırlarının ihlal edilmemesi için profesyonelce ve tekniklerinin iyi bilinerek yapılması gerekliliğinin altı çizilerek aktarılmıştır. Ayrıca, yapılan müdahalelerde müracaatçının zarar görme ihtimali düşünülerek; profesyonel kaygılarla dua etme davranışının bazen yerine getirilmemesi gerektiği de ifade edilmiştir.

Sosyal çalışmacılardan büyük çoğunluğun; müracaatçılarına manevi veya dini bir kitap veya yazı önerisinde bulunabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca; öneri konusunun suiistimal edilebileceği veya yanlış bir yönlendirmenin olabileceği ihtimalini ve konunun sosyal çalışmacıların yetkinlik alanı dışında olduğu düşüncesini ön plana çıkardıkları görülmektedir.

Müracaatçılar sosyal hizmet uygulamasında manevi destek alabileceği birine veya din adamına yönlendirilebilir düşüncesinde olan katılımcılar, bu düşüncelerini; *uygulamaya-müracaatçıya dönük yön ve mesleki kaygı gözetme* ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Burada var olan nedenler, çeşitli araştırmalar ile de destek bulmuştur (Canda ve Furman, 2010; Furman vd., 2005).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılımcıların maneviyatı tanımlamaları; din, inanç, kutsal, doğaüstü güç, din dışı, bireyin kendisine veya başkalarına bağlılık ve ilişki, kişisel, değerler sistemi, duygular, tanımlanamayan, yaşama verilen anlam ve amaç kavramları etrafında şekillenmiştir. Fakat katılımcıların tanım konusunda çok net bir tavır sergiledikleri söylenemez. Katılımcılar maneviyatı tanımlarken dinî inanç merkezî bir konumdadır. Birçok sosyal çalışmacı birbirinden farklı sosyo-demografik özelliklere sahip olsalar da maneviyat ve din kavramlarını birbiriyle ilişkili fakat farklı kavramlar olarak görmektedirler.

Katılımcılar maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması bağlamında gerek netleştirme ve içini doldurma yönünde çalışmalar gerekse de, aldıkları mesleki eğitim doğrultusunda tam anlamıyla bütüncül bilgilere sahip değildirler. Sosyal çalışmacıların çoğunluğu, maneviyat ve sosyal hizmet ilişkisine dair herhangi bir hizmet içi eğitim, konferans veya çalıştay, akademik okuma veya maneviyat içerikli bir ders desteği almamışlardır. Aksine alanda elde ettikleri tecrübelerle deneyimlerini aktarmışlardır.

Sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu “maneviyat içerikli” bir dersin sosyal hizmet eğitiminde gerekli olduğuna inanmaktadır. Katılımcıların maneviyatla ilgili bilgi seviyelerinin düşük olduğunu ancak maneviyata ilgi duyduklarını ve daha çok bilgilene istedikleri ifade edilebilir.

Katılımcıların meslek tercih süreçlerinde az da olsa dinî ve manevi yönün de ön plana çıktığı ifade edilmiştir. Ancak çoğunluğun düşüncesine göre sosyal hizmet uygulaması manevi hayatlarının bir parçası olduğu tespit edilmiştir. Maneviyatının sosyal hizmeti meslek olarak seçmesinde etken olduğunu söyleyen katılımcıların tamamına yakını sosyal hizmet uygulamasının maneviyatının bir parçası olduğunu kabul etmektedir. Yani kişisel maneviyat ve sosyal hizmet uygulaması arasında potansiyel bir örtüşmenin olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Sosyal çalışmacıların çoğunluğunun maneviyatın sosyal hizmet uygulamasına dâhil edilmesi görüşünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir kısım sosyal çalışmacılar ise

meslekteki büyük deneyimlerine karşın çalışmalarına birçok müracaatçının şikâyet ettiği boşluk duygusu, anlam arayışı, manevi ihtiyaçları sürece dâhil etmeden çözümler oluşturmaktadır. Müracaatçıların maneviyatı gündeme getirmeden sosyal çalışmacının bu konuda bir tutum takınmasına ve müdahale etmesine katılımcılar karşı çıkmaktadırlar.

Sosyal çalışmacıların çoğunluğu maneviyatı bir profesyonel olarak sosyal hizmet uygulamalarına aktarmaya isteklidirler. Ancak katılımcıların bazılarının teoride maneviyata uzak durma ile uygulama ve müdahale sürecinde de maneviyatın kullanılma zorunluluğu arasında sıkıştığı ve bir çıkış kapısı aradığı da tespit edilmiştir.

Katılımcıların büyük bir kısmı sosyal inceleme raporlarında müracaatçının manevi yönünü sorgulayan ayrı bir bölümün olmasına karşı çıkmaktadır. Sosyal çalışmacıların maneviyat ve sosyal hizmet uygulamasına dönük en olumsuz tutumları ve düşünceleri ise müracaatçı ile dua edilebilir, müracaatçıyla görüşürken manevi bir dil veya konsept kullanılabilir ve müracaatçılara manevi bir kitap veya yazı tavsiye edilebilir maddeleridir. Sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu, müracaatçıları manevi destek alabileceği birine herhangi bir yönlendirme yapmadığını ifade etmiştir.

Resme bakıldığında sosyal çalışmacıların maneviyatın sosyal hizmet uygulamasında olması gerekliliğinin, uygulamaya geçirmek için de birçoğunun istekli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte etkili, kapsamlı ve içselleşmiş bir şekilde uygulamaya aktarabilmeleri için desteğe ihtiyaçları olduğu açıktır. Bu bağlamda hem sosyal hizmet eğitiminin, hem de sosyal hizmet sisteminin desteği çok önemlidir.

Araştırma sonrasında elde edilen bulgular doğrultusunda sunulabilecek bazı öneriler şu şekildedir:

1. Sosyal çalışmacılar bilgi veya deneyim sahibi olmadıkları maneviyat ile karşılaştıkları zaman o yönelimle ilgili araştırma yapmalıdırlar. Mesleki sınırlar iyi bilinmeli, gerekli görüldüğü takdirde müracaatçılar, uygun yerlere refere edilebilmelidirler.
2. Sosyal çalışmacıların konuyla ilgili yetkinliğe sahip olmalarını sağlayabilme adına başlangıç olarak sosyal hizmet lisans programlarına “sosyal hizmet ve maneviyat”, “maneviyata duyarlı müdahale” veya “manevi destek” konulu ek derslerin konulması önerilebilir. Mezun olmuş sosyal çalışmacılar için ise maneviyata duyarlı sosyal hizmet bağlamında uygulamalı pratikler gerekmektedir. Akademisyenler ve meslek derneklerinin ortak çalışmaları ile kültüre duyarlılık bağlamında maneviyat konusunda sosyal çalışmacılar için bilgiler içeren bir rehber hazırlanabilir.

3. Maneviyat ve sosyal hizmet alanından maksimum verim elde etmek isteniyorsa bu alanda üretilecek çalışmalar için sosyal hizmet kendine özgü bir yaklaşım sergilemeli ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmalıdır.
4. Maneviyatın sosyal hizmet disipliniinde daha aktif bir şekilde yer edinebilmesi ve bu alandaki mevcut literatürün doyurucu bir hale gelebilmesi için maneviyyatın, sosyal hizmet boyutuna yönelik teorik çalışmalar yapılabilir.
5. Yapılan literatür çalışması sonrasında maneviyyat ve sosyal hizmet eğitimi üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sosyal hizmet eğitimi ve maneviyyat ilişkisine ilişkin sosyal hizmet bölümü akademisyenlerinin veya sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin görüşlerine dayanarak çeşitli araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara: SABEV Yay.
- Amato-Von Hemert, K. (1994). Should social work education address religious issues? Yes!. *Journal of Social Work Education*, 30, 7-11.
- Barker, R. L. (1995). *The social work dictionary* (3th ed.). Washington DC: NASW.
- Bash, A. (2004). Spirituality: The emperor's new clothes?. *Journal of Clinical Nursing*, 13(1), 11-16.
- Bullis, R. K. (1996). *Spirituality in social work practice*. Washington, DC.: Taylor & Francis.
- Canda, E. R. (1988). Spirituality, religious diversity and social work practice. *The Journal of Contemporary Social Work*, 69(4), 238-247.
- Canda, E. R. (1999). Spiritually sensitive social work: Key concepts and ideals. *Journal of Social Work Theory and Practice*, 1(1), 1-15.
- Canda, E. R. (2008). Spiritual connections in social work: Boundary violations and transcendence. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 27(1-2), 25-40.
- Canda, E. R. & Furman, L. D.. (2010). *Spiritual diversity in social work practice* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Carroll, M. M. (2001). Conceptual models of spirituality. In Canda E. R. & E. D. Smith (Eds), *Transpersonal perspectives on spirituality in social work* (pp.5-21). New York: Haworth Press.
- Cascio, T. (1998). Incorporating spirituality into social work practice: A review of what to do. *Families in Society*, 79(5), 523-532.
- Cook, C.C. H. (2004). Addiction and spirituality. *Addiction*, 99(5), 539-551.
- Creswell, J. W. & Plano Clark V. L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi* (2. Baskı). Ankara: Anı Yay.

- Crisp, B. R. (2010). *Spirituality and social work -contemporary social work*. New York: Ashgate Publisher.
- Derezotes, D. S. (2006). *Spiritually oriented social work practice*. Boston, MA: Pearson.
- Dwyer, M. M. (2010). Religion, spirituality, and social work: A quantitative and qualitative study on the behaviors of social workers in conducting individual therapy. *Smith College Studies in Social Work*, 80(2-3), 139-158.
- Fromm, E. (2003). *Sahip olmak ya da olmak*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2015). *Psikanaliz ve Din*. İstanbul: Say Yayınları.
- Furman, L. D., Benson, P. W., Canda, E. R. & Grimwood, C. (2005). A Comparative international analysis of religion and spirituality in social work: A survey of UK and US social workers. *Social Work Education: The International Journal*, 24(8), 813-839.
- Gilbert, P. (2006). *Breathing out-breathing in, reaching the Spirit: Social perspectives network*. London: SPN StudyDaypaper nine.
- Gilligan, P. and S. Furness. (2005). The role of religion and spirituality in social work practice: Views and experiences of social workers and students. *British Journal of Social Work*, 36(4), 617-637.
- Hodge, D. R. (2000). Spirituality: Towards a theoretical framework. *Social Thought*, 19(4), 1-20.
- Hodge, D. R. (2005). Spiritual life maps: A client-centered pictorial instrument for spiritual assessment, planning, and intervention. *Social Work*, 50(1), 77-87.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Krysiak, J. L. & Finn J. (2015). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması* (Çev. Ed.: Ercüment Erbay). Ankara: Nika Yay.
- Kula, N. (2005). *Bedensel engellilik ve dini başa çıkma*. İstanbul: Dem Yay.
- Kvarfordt, C. L. & Sheridan, M. J. (2007). The role of religion and spirituality in working with children and adolescents. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 26(3), 1-23.
- Özdemir, S. (2012). Dini sosyal hizmetlerin temelleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 125-138.
- Özdoğan, Ö. (2010). *İsimsiz hayatlar manevi ve psikolojik yaklaşımla arınma ve öze dönüş*. Ankara: Özdenöze Yayınları.
- Lee, E. O. & Barrett C. (2007). Integrating spirituality, faith, and social justice in social work practice and education: A pilot study. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 26(2), 1-21.
- Mathews, I. (2009). *Social work and spirituality*. Learning Matters: Exeter.

Mulder, C. (2015). From the inside out: Social workers' expectations for integrating religion and spirituality in practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 34(2), 177-204.

Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago: Lyceum Books.

Praglin, L. J. (2004). Spirituality, religion, and social work. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 23(4), 67-84.

Ouellette, B. (2007). Introduction. In Coates, J., J. R. Graham, B. Swartzentruber & B. Ouellette (Eds.), *Spirituality and social work: selected canadian readings* (pp. 89-92). Toronto: Canadian Scholars' Press.

Sarıkcıoğlu, E. (2007). Gelişmiş ülkelerde dini teşkilatların sosyal hizmet çalışmalarında güncel örnekler. İçinde 1. Din Hizmetleri Sempozyumu (ss.517-523). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.

Seyyar, A. (2008). İslami değerler açısından manevi sosyal hizmetler. İçinde Seyyar, A. (Ed.) *Manevi Sosyal Hizmetler* (ss.13-52). İstanbul: Rağbet Yay.

Sheafor, B.W. & Horejsi C. J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler* (Çev. Ed., B. Çiftçi). Ankara: Nika Yay.

Sheridan, M. J. (2003). The Spiritual Person. In Hutchison, E. D. (Ed.), *Dimension of human behavior: The changing life course* (pp.183–225). CA: Sage: Newbury Park.

Sheridan, M. J. (2004). Predicting the use of spiritually-derived interventions in social work practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 23(4), 5-25.

Sheridan, M. J. & Amato-Von Hemert, K. (1999). The role of religion and spirituality in social work education and practice: A survey of student views and experiences. *Journal of Social Work Education*, 35(1), 125–141.

Sheridan, M. J., Bullis, R. K., Adcock, C. R., Berlin, S. D. & Miller, P. C. (1992). Practitioners' personal and professional attitudes and behaviors toward religion and spirituality: Issues for social work education and practice. *Journal of Social Work Education*, 28(2), 190-203.

Sheridan, M. J., Wilmer, C. M. & Atcheson, L. (1994). Inclusion of content on religion and spirituality in the social work curriculum: A study of faculty views. *Journal of Social Work Education*, 30(3), 363–376.

Stewart, C., Koeske, G. F. & Koeske, R. D. (2006). Personal religiosity and spirituality associated with social work practitioners' use of religious-based intervention practices. *Journal of Religion and Spirituality in Social Work*, 25(1), 69–85.

Streets, F. (2009). Overcoming a fear of religion in social work education and practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 28(1-2), 185-199.

Svare, G. M., Hylton, M. & Albers, E. (2007). On our own. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 26(4), 95-113.

TDK; (2016), “Maneviyat”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59952f1bb14ca3.27378859, 30.12.2016.

Tuncay, T. (2007). Kronik hastalıklarla başetmede tinsellik. *Sağlık ve Toplum*, 17(2), 13-20.

Tuncay, T. (2009). Genç kanser hastalarının hastalık anlatılarının güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 69-88.

Yaman, Ö. M. ve Akyurt, M. A. (2013). Sosyal Hizmete Kültürel Yaklaşım: 2011 Van Depremi Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 26(1),105-144.

Yaman, Ö. M., Karakulak, K. & Dağlar, F. (2015). *Kavramlar ve kuramlar bağlamında sosyal hizmeti anlamak-Bibliyografik bir değerlendirme*. İstanbul: Açılım Kitap.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9.baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.